

Plotin: Prva eneada, 1.3 (20)

O dialektiki

Prevod Valentin Kalan

Plotinov spis *O dialektiki*¹ je edino v celoti ohranjeno delo antične grške filozofije s tem naslovom. Ker zelo jasno, zgoščeno in nazorno prikazuje njegovo temeljno stališče, ga je priporočljivo brati kot uvod v njegovo filozofijo sploh. Plotin navezuje na več Platonovih dialogov, vendar njihovo tematiko predstavi z vidika človekovega osebnega razmišljanja, z vidika duše posameznika in njegovega razpoloženja. Njegova dialektika nima za temo samo hipostaze Enega in Dobrega, temveč se Plotin dotakne tudi vprašanja mišljenja in biti. V drugem delu spisa zagovarja prednost Platonove dialektike pred aristotelsko in stoiško ontologijo in logiko. Plotinova dialektika je središče filozofije, tako da so druge filozofske discipline – logika, fizika in etika – odvisne od nje. Zato njegovo dialektiko lahko imenujemo metafizika. To pa ne pomeni, da filozofija ne bi imela etične razsežnosti že po svoji naravi.

PREGLED VSEBINE

1. Vzpon k prvemu principu in miselna harmonija. – Katera je metoda vzpona? Cilj je bil že znan. Kdo se lahko vzpenja? Filozof, glasbenik, erotik. Metoda vzpona je dvojna: (i) vzpon od spodaj in (ii) potovanje v gornjem svetu. Vzpon od spodaj je pri teh treh vrstah ljudi različen. *Glasbenik* mora biti dovzeten za vtise in za navduševanje. Tako ga moramo voditi od čutne lepote glasbe k miselni lepoti in k filozofiji.
2. *Erotik* ali ljubeči se stalno razvnama ob vidnih lepotah. Glede na stopnje Platonovega Simpozija ga je treba voditi od enega telesa k vsem, od telesne lepote k duševni lepoti in nazadnje do uma in biti.

1 Grški naslov: ΠΛΩΤΙΝΟΥ ΕΝΝΕΑΔΕΣ. ΕΝΝΕΑΔΟΣ ΠΡΩΤΗΣ Ι,3 (20). ΠΕΡΙ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ.

3. *Filozof* je že na poti navzgor in rabi voditelja samo ob težavah. Treba ga je izobraževati v znanostih, zlasti v matematiki, izpopolnjevati mora svojo vrlino. Šele tako more postati dialektik.
4. Dialektika. Njeno bistvo: je znanost o bivajočem in o dobrem. Pelje nas v miselno področje, k idejam in kategorijam. Je umetnost povezovanja in razreševanja, sinteze in analize, ki na koncu pride do zrenja Enega. Silogistika je samo predstopnja znanosti. Dialektika je dobi svoje principe iz uma, je dragocena kot da je darilo, vendar svoj mir najde šele v Enem.
5. Dialektika in filozofija. Dialektika je največ vreden del filozofije in ni samo njeno orodje. Naloge silogistike rešuje mimogrede, ne da bi pri njih zadrževala specialistično.
6. Drugi deli filozofije, fizika in etika, prejemajo bistveno pomoč od dialektike. Etika ji prinaša praktične vidike. Razumske vrline so blizu dialektike, vendar je dialektika nad njimi, ker je najsplošnejša. Nižje vrline ne morejo pogrešati dialektike: dialektika ima nižje vrline, vendar je pred njimi in nad njimi.²

IZDAJE PLOTINOVIH DEL

- Plotini Opera. *Editio maior*. Izd. Paul Henry in Hans-Rudolf Schwyzer. Paris-Bruxelles: Desclée de Brouwer, 1951–1971. Druga izdaja 1973. Prvi zvezek, *Enneades I–II cum Porphyrii vita Plotini*. Drugi zvezek, *Enneades IV–V*. Tretji zvezek, *Enneades VI*. 1973.
- Plotin. *Ennéades*. Izd. in prev. Émile Bréhier. Collection Budé. Paris: Les Belles Lettres, 1924–1938. Druga izdaja 1954.
- Plotini Opera. *Editio minor. Enneades I–III*. Izd. Paul Henry in Hans-Rudolf Schwyzer. Šesta izdaja. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Plotinus. *Enneads*. Prev. A. H. Armstrong. Loeb Classical Library. 7 zvezkov. Cambridge MA in London: Harvard University Press, 1966–1988.
- Plotino. *Enneadi*. Porfirio. *Vita di Plotino*. Ur. Giuseppe Faggin in Giovanni Reale, prev. Giuseppe Fagin. Milano: Bompiani, 2000.
- Plotino. *Enneadi*. Prev. Roberto Radice. Uvod, opombe in komentar Giovanni Reale. Milano: Mondadori, 2002.
- Plotins *Schriften*. Prevod in opombe Richard Harder. Dopolnila Rudolf Beutler in Willy Theiler. A: *Text und Übersetzung*. B: *Anmerkungen*. Philosophische Bibliothek 211a,b; 212a,b; 213a,b; 214a,b; 215a,b,c. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1956–1967.

2 Pregled vsebine je povzet po Richardu Harderju.

O DIALEKTIKI

1. Vzpon k prvemu principu in miselna harmonija

Katera je umetnost ali metoda ali opravilo, ki nas vodi tja (οἷ), kamor se moramo podati? A kam je treba priti, k dobremu (ἐπὶ τὰγαθὸν) in k prvemu počelu, to bo predpostavljeno kot soglasje in kot dokazano v mnogih dokazih; a tudi načini, s katerimi je bilo to dokazano, so bili določena pot navzgor (ἀναγωγή). Kdo pa je tisti, ki ga je treba voditi gor? Ali tistega, za katerega pravijo, da je videl vse ali »največ«, kdor je »v prvem rojstvu« prišel »v zarodek človeka, ki bo nek prihodnji filozof (φιλόσοφος) ali glasbenik (μουσικός) ali zaljubljenec (ἐρωτικός)«³? Navzgor je treba voditi filozofa po naravi [10] in glasbenika in zaljubljenca. Kakšen pa je ta način? Ali je en in isti za vse te ali pa za vsakogar poseben? Za vse pa je potovanje (πορεία) dvojno, bodisi da se vzpenjajo bodisi da so prišli gor: prva pot je od spodaj, drugo potovanje je za tiste, ki so že prišli v miselno področje in ki so tam tako rekoč stopili na sled, a morajo potovati, dokler ne dosežejo zadnji kraj prostora, ki je tedaj dejanski »cilj potovanja«⁴, kadar nekdo prispe na miselni vrh (ἐπ' ἄκρῳ τῷ νοητῷ). A ta pot naj počaka, saj je prej treba poskusiti govoriti o poti navzgor.

Za nas je prvo to, da skušamo ohraniti razlike teh treh vrst, [20] s tem da začnemo pri glasbeniku, se vprašamo, kdo je, in navedemo njegovo naravo. Treba ga je šteti za zelo občutljivega in razvnetega spričo lepega (τὸ καλόν), manj pa je zmožen biti vzgiban od /lepote/ same, medtem ko se je pripravljen odzvati na njene, recimo, slučajne odtise, tako da je tudi on razpoložen za glaso-ve in lepo v njih tako, kakor so boječi razpoloženi do šumov, vedno pa izogibajoč se neskladnega in ne-enega v napevih in v ritmih, zasleduje pa to, kar ima lep ritem in lepo obliko. Po teh zvokih, ritmih in likih, ki so čutni, ga je treba voditi tako: s tem da ločuje snov, [30] v kateri so razmerja in pojmi, ga je treba voditi k lepoti, ki je na njih, in ga učiti, da so bile stvari, glede katerih se je navduševal, /pravzaprav/ one /stvari/, miselna harmonija (νοητὴ ἁρμονία) in lepo v njej in sploh lepo, ne samo neko lepo, in položiti moramo vanj temeljne pojme filozofije: od pojmov ga je treba voditi do prepričanja o stvareh, ki jih ima, ne da bi zanje vedel. Kateri so ti pojmi, o tem kasneje.⁵

2. Ljubeči mora razumeti, od kot izvira miselna lepota

Zaljubljenec (Ὁ ἐρωτικός), v katerega se lahko spremeni tudi glasbenik – in potem ko se je spremenil, lahko ostane ali gre naprej –, ima na nek način do-

3 Citat je iz *Fajdrosova*, 248d1–4 (nekoliko prilagojen). »Vse ali največ« se nanaša na ideje, ki jih duša videla na svojem nebesnem potovanju pred rojstvom.

4 Iz opisa dialektike v Platonovi *Državi*, 7.532e3. Konec poti je zrenje dobrega.

5 Prim. *Eneada* 1.3.4–6.

ber spomin za lepoto,⁶ ne more pa razumeti, da obstaja ločeno, ker se razvne-
ma ob vidnih lepota, ki ga zadenejo. Učiti ga je treba, naj se ne razvname,
ko pade na eno telo, temveč ga je z besedo treba voditi k vsem telesom⁷ in mu
pokazati, da je lepo v vseh isto, in mu povedati, da je drugačno od teles in
da je od drugod, in da je bolj v drugih stvareh, da mu na primer pokažemo
lepe dejavnosti in lepe zakone⁸ – tako ima v netelesnem že [10] vajo za to, kar
je ljubezni vredno – in da je to tudi v umetnostih, znanostih (ἐπιστήμῃς) in
vrlinah.⁹ Zatem je te lepote treba zvesti v eno, njega po je treba poučiti, kako
nastajajo v nas; od vrlin se je že mogoče vzpenjati do uma in do biti; in tam je
treba stopiti na potovanje navzgor.

3. Filozof je že usmerjen navzgor

A filozof je že po naravi tako razpoložen¹⁰ in kot da ima krila¹¹ ter ne rabi loče-
vanja kakor drugi takšni, saj je v gibanju navzgor,¹² in samo kadar je v zadre-
gi, rabi nekoga, da mu kaže pot. Pokazati mu je treba in ga osvoboditi, kakor
tudi on sam želi in je po naravi že davno osvobojen. Nuditi mu je treba ma-
tematiko (τὰ μαθήματα), da se navadi spoznavanja netelesnega (ἄσωμάτων)
in vere vanj – kar bo zlahka sprejemal, ker je vedoželjen.¹³ In ker je po naravi
nrvstven, ga je treba voditi k popolnosti vrlin in mu po matematičnih disci-
plinah dati temeljne pojme dialektike (λόγους διαλεκτικῆς) in ga narediti za
popolnega dialektika.

4. Dialektika razločuje in določa

Kaj je dialektika, ki jo je treba posredovati prej omenjenim?¹⁴ Je zadržanje, ki
je zmožno o vsaki stvari s pojmom povedati, kaj posamezna stvar je, po čem
se razlikuje od drugih in kakšna je njena skupnost <z njimi>; <in povedati>,
med katerimi stvarmi se nahaja in kje je vsaka izmed teh in ali ona je to, kar
je, in glede bivajočega (τὰ ὄντα), koliko ga je, in spet, koliko je nebivajočega,
ki je drugačno od biti. Ona razpravlja tudi o dobrem in o nedobrem in o ti-

6 Država, 403c.

7 Platon, Simpozij 210b.3

8 Platon, Simpozij 210c

9 To je miselni vzpon k gledanju absolutne lepote v Simpoziju, 210a in sl.

10 Prim. Aristotel, Nikomahova etika, 1.1.1094a1.

11 Popolna duša ima krila v mitu iz Fajdra, 246c1 in 249c.

12 Platon, 7. pismo, 341a6.

13 Platon, Država, 376b8–9.

14 Opis dialektike, ki sledi, je po Armstrongu zasnovan povsem v Platonovih pojmi. Armstrongu se zdi poseg k stoiški logiki, ki ga izvede Bréhier, nepotreben. To seveda ni samoumevno. Goto-
vo pa je, kakor navaja tudi Armstrong, da nam podoba o dialektiki pri Platonu dajejo predvsem
naslednji odlomki: Država, 531c–535a, Sofist 253c–d in metoda delitve v Fajdru 265d–266a.

stem, kar spada pod dobro, in o stvareh, ki spadajo pod njegovo nasprotje, nato pa o tem, kaj je očitno večno in kaj ni takšno, a o vsem tem na osnovi znanosti, ne po mnenju.¹⁵ Ko pa preneha s svojo blodnjo [10] in tavanjem v čutnem, se ustanovi v miselnem¹⁶ in tam izvaja svojo dejavnost, ko zavrže zmoto in hrani dušo na tako imenovanem »polju resnice«,¹⁷ uporablja Platonovo delitev¹⁸ za razločevanje idej, uporablja jo tudi za določanje tega, kaj je kaj, uporablja jo tudi pri prvih rodovih in z umom spleta tisto, kar iz njih izhaja, dokler ni prešla celotno miselno področje, in nato vnačaj razrešuje (ἀνάπαλιν ἀναλύουσα), dokler ne pride do temelja¹⁹ in tedaj živi v miru. V miru pa je, ker je končno prišla tja gor, tako da se nič več ne ukvarja z mnogimi stvarmi, temveč je postala eno in gleda v eno, medtem ko je tako imenovano logično proučevanje premis in sklepov [20] dala drugi umetnosti – kot da bi šlo za znanje pisanja. Vendar šteje nekatere izmed teh predmetov za nujne in za predstopnjo znanosti,²⁰ vendar jih presoja kakor tudi druge, šteje nekatere izmed njih za koristne, druge za odvečne in pripadajoče disciplini (μεθόδου), ki se hoče z njimi ukvarjati.²¹

5. Dialektika je najbolj dragocen del filozofije

Toda od kod ima ta znanost načela? Zares, um ji daje razvidna (ἐναργεῖς) načela, samo da jih nekdo zmore dojeti z dušo; nato <dialektika> izpelje posledice, jih sestavlja, povezuje in razčlenjuje, dokler ne pride do popolnega uma. Dialektika je, pravi Platon, »najčistejše na umu in mišljenju«. ²² Ker je najbolj dragocena izmed zadržanj, ki so v nas, je nujno, da se ukvarja z bitjo in z največ vrednim, mišljenje z bitjo, um pa s tem, kar je onstran biti (τὸ ἐπέκεινα τοῦ ὄντος). Kaj je torej filozofija? Je tisto največ vredno v nas? Ali je isto filozofija in dialektika? Rekli bomo, da je dialektika dragocen del filozofije. [10] Ne smemo pa misliti, da je dialektika orodje filozofa; ne sestavljajo jo goli izreki in pravila, temveč obravnava stvari in ima bivajoče kakor za snov (οἶον ὑλην); toda loteva se jih metodično, ker ima hkrati s teoremi tudi stvari.²³ Neresnico in sofizem spoznava po naključju, ker je za to odgovoren nekdo drug, zmoto pa presoja kot nekaj tujega med resnicami, ki so v njej. Kadar ji kdo

¹⁵ Platon, *Država*, 534c.

¹⁶ Platon, *Fajdon*, 79d4–5.

¹⁷ Simbolično mesto oblik, npr. v *Fajdru* 248b6, kjer duša najde svojo pravo hrano.

¹⁸ Platon, *Fajdros*, 265e.

¹⁹ Platon, *Sofist*, 259c.

²⁰ Platon, *Fajdros*, 269b.

²¹ Armstrong prav opazi, da Plotin tu in v 5. poglavju govori na zelo splošen način, ki zajema tako aristotelsko kakor stoiško logiko. S tem daje prav Bréhierju, ki ga je prej kritiziral. Glavna razlika med njima je ta, da logika obravnava besede, stavke in njihove odnose, medtem ko dialektika razločuje odnose med stvarmi, med idejami, do katerih ima dostop um dialektičnega filozofa.

²² *Filebos*, 58d6–7.

²³ Aristotel, *O duši*, 3.7.431a1–2.

sporoča zmoto ali sofizem, spoznava, kaj je proti normi resničnega (τὸν κἀ-
νονα τοῦ ἀληθοῦς). O premisah ne ve nič – saj so zanj kakor abeceda – a ker
ve, kaj je resnica, ve tudi, kar pomeni premisa (πρότασις),²⁴ nasploh pa pozna
gibanja duše, kaj [20] postavlja in kaj ukinja in ali ukinja to, kar postavlja ali
kaj drugega, in ali so to različne ali iste stvari, s tem da se na stvari, ki jih pri-
dejo nasproti, obrne tako, kakor je to pri zaznavanju, natančno razlaganje pa
izroči kakšni drugi umetnosti, ki ima te stvari rada.

6. Ni mogoče biti dialektik brez vrline

Je torej dragocen del filozofije. Ima pa filozofija tudi druge dele: tako proučuje
naravo, pri čemer prejema pomoč od dialektike, tako kakor druge umetnosti
dodatno uporabljajo aritmetiko,²⁵ čeprav fizika dobiva pomoč od dialektike
bolj od blizu; in na enak način izhaja od nje, ko proučuje značaje, dodaja pa
zadržanja in praktične vaje, iz katerih zadržanja izhajajo.

Razumska zadržanja (λογικαὶ ἔξεις) pa premorejo stvari, ki jih prejemajo
od tam <dialektike>, skoraj že kot svoje lastnosti, četudi je večina njih pove-
zana s snovjo. Medtem ko imajo druge vrline premišljanja v svojih posebnih
čustvih [10] in dejanjih, pa je razumnost (φρόνησις)²⁶ neke vrste razmislek, ki
se nanaša bolj na splošno in na to, ali si dejanja medsebojno sledijo in ali se
je zato treba sedaj zadržati ali delovati kasneje ali pa je nasploh neko drugo
<ravnanje> boljše; toda dialektika in modrost, ki se nanašata na še bolj splo-
šno in nesnovno (ἄλως), prinašata praktični modrosti vse za njeno upora-
bo.

Ali je mogoče, da nižje <vrline> obstajajo brez dialektike in modrosti?
Lahko, toda nepopolno in pomanjkljivo. Ali pa je mogoče biti moder in di-
alektik kar tako brez teh? To se komaj more zgoditi, temveč so tu prej ali pa
rastejo skupaj in istočasno. Morda pa ima nekdo naravne vrline, iz katerih s
pridružitvijo modrosti nastanejo popolne; tedaj je modrost po naravnih vrli-
nah, [20] šele potem izpopolnjuje značaje. Ali pa, če so naravne vrline tu, te-
daj oboje rastejo skupaj in se skupaj izpopolnjujejo? V tem primeru ena s tem
ko napreduje, izpopolnjuje drugo; nasploh pa ima naravna vrlina nepopolno
oko²⁷ in nepopoln značaj; in principi, od koder vrline imamo, so pri obeh naj-
pomembnejši.

²⁴ Prim. Aristotel, *Prve analitike*, 1.1.24a16.

²⁵ Ideja odvisnosti drugih znanosti od aritmetike je razvita v Državi 7.522c. Po Plotinu ima dialek-
tika isti položaj v odnosu do fizike in etike, kakršnega so stoiki zahtevali za logiko, kakor sledi
iz Diogena Laertskega (7.83).

²⁶ Včasih v pomenu modrosti.

²⁷ Prim. Aristotel, *Nikomahova etika*, 7.13.1144b2–17.